

2. סבתא לרונת (טלאורנ) קופרמן ז"ל

את סבתא טשארנע, אשתו של סבא שמעון, מכירים רבים בשמה המעוברת – שרונה. אך שמה המקורי הוא כמובן – טשארנע. בשנותיה האחרונות כתבה את זיכרונותיה במספר דפים כתובים בכתב יד יפהפה וצפוף להפליא. סגנון הכתיבה שלה מיוחד וכמעט פיוטי, תופעה מדהימה שמעידה על הפחד שנחקק בעצמותיה והפך לחלק ממנה, היא העובדה שלאורך כל סיפור זיכרונותיה, סבתא לא מציינת בכלל שמות או תאריכים. למרות גילה המתקדם בו כתבה את היומן – בהיותה בת שמונים, ולאחר עשרים שנה בארץ – עדיין חששה מלחשוף פרטים "מפלילים".

הזיכרון הראשון עליו היא כותבת, מספר על מעיל שביקשה לקבל. סבתא טשארנע נולדה להוריה – אליהו ושולמית קרייזמן מצ'יפוביץ' שבאזור ז'יטומיר. היו לה ארבע אחיות ושני אחים, והעוני בביתם היה גדול. בקשתה למעיל הייתה מוצדקת לחלוטין, והיות שכך, חיפשה אימה וקנתה בד זול מאוד ופנתה לחייט זול שיתפור מהבד מעיל עבודה ועבור אחותה. התוצאה הייתה בהתאם, וסבתא – נערה צעירה עם טעם טוב – התביישה מאוד ללבוש את המעיל העלוב. היא ממשיכה לספר על ערדליים מוזרות מאוד, אותם קנתה לה אימה "במחיר מציאה" כדי להגן על הרגליים מן הרטיבות, לאחר שלא עלה בידה לשלם על ערדליים נורמטיביות. כך נחוו אצלה שנות ילדותה, מלוות בבושה ממצבם הכלכלי הקשה.

ילדותה עברה בצל "משפט בייליס" – שהיה משפט עלילת הדם האחרון

בהיסטוריה. כל יהודי העולם ועוד יותר מכך כל יהודי רוסיה היו מודאגים מאוד מן המשפט ומן התוצאות ההרסניות העלולות להגיע בעקבותיו. הם חששו מאוד מפוגרומים שיפרצו בעקבות כך. בחסדי השם, המשפט הסתיים בזיכוי המוחלט של מנדל בייליס ששוחרר מכלאו ועלה ארצה. בתקופת המשפט, נכתב עליו שיר הזדהות. טשארנע הקטנה הפליאה לשיר אותו, וקרובים ומכרים היו מבקשים ממנה להשמיע אותו באוזניהם. טשארנע הייתה חברה'מנית קשוחה, ודרשה בתמורה מספר קופיקות על כל "הופעה". בזיכרונותיה היא מספרת על כך, ועל נקיפות המצפון שלה בבגרותה, על כך שהיא נהנתה, כביכול, על חשבון מצוקתו וצערו של יהודי אחר.

ר' אליהו קרייזמן ז"ל - אביה של סבתא שרונה

כל השכלתה הלימודית הסתכמה בשנתיים בהן למדה בבית ספר רוסי כללי, כפי שדרש באותם הימים "חוק חינוך חובה". היא הייתה התלמידה המצטיינת ביותר, ובשל כך זכתה להגנתם של המורים. אם תלמיד מהכיתה ניסה להתנכל אליה, היה נענש בחומרה בידי המורים. מהר מאוד למדו כולם שעם טשארנע לא מתחילים!

סבתא מספרת בזיכרונותיה על היום בו זרח האור בשמי חייה, והם קיבלו משמעות. היה זה כשאביה,

במאמצים גדולים, חרף מצבם הכלכלי, שכר מלמד לאחיה. אחד האחים הציע לה להצטרף ללימוד, וסוף סוף בא הסיפוק אל נפשה שוחרת הידע. מעובדה זו, אפשר להבין כי כל נושא לימוד התורה היה עניין של "בנפשמ" ממש ועמד בראש סולם העדיפויות במשפחתם, עד שראו לנכון להפריש מפת לחמם, כפשוטו, עבור שכירת מלמד.

בשנות בחרותה של טשארנע, החלו הצרות הגדולות של משפחתה, שהסתיימו בטרגדיה כואבת במיוחד. בתחילה היה סיפור הגיוס: אחיה גויס לצבא, ואימה, שולמית - אידישע מאמע אמיתית - יצאה לדרך, נחושה להחזירו הביתה בכל מחיר. למרות המחסור הגדול בכסף, היא הצליחה להשיג מרופאים - תמורת שוחד הגון, כמובן - אישורים רפואיים. עם האישורים הללו, שטענו כי הבחור זקוק לתקופת החלמה ממושכת, השיגה לו דיחוי אחר דיחוי עד לשחרורו הסופי. השמחה בשובו הביתה הייתה גדולה מאוד, אך להוותם קצרה מדי.

היה זה בזמן מלחמת העולם הראשונה. הצבא הפולני נכנס לעיירתם בדרכו אל תוככי רוסיה. באותם ימים סוערים, כל צד במלחמה האשים, כמובן, את היהודים בבגידה ובסיוע לצד השני, ובכך נתן לגיטימציה לטבח בהם ה"י. גם הפעם, שילמו היהודים מחיר יקר וכואב. החיילים הפולניים עברו בין בתי היהודים ודרשו להוציא אליהם את הבחורים. שולמית, אימא של טשארנע, נלחמה כלביאה ושאגה כי לא תיתן את בנה בשום פנים ואופן! החייל הפולני ששמע את סירובה, ירה במקום בבנה. האימא, שניסתה להגן בגופה על בנה, נהרגה גם היא במקום. ה"ד. גורלם של הבחורים שכן צייתו לפקודה ויצאו מהבתים לא שפר עליהם. גם הם נורו, ונקברו אחרי כן בקבר אחים. ה"ד.

עם סיום מלחמת העולם הראשונה, ולאחר הצלחת המהפכה הקומוניסטית, שררה אופטימיות גדולה והתרוממות רוח בקרב צעירים יהודים רבים. כעת כולם שווים זכויות, והדרך ללימודים אקדמאים נפתחה בפני היהודים. מכרים בסביבתה קראו לטשארנע להצטרף לקומסומוול - ארגון הקומוניסטים הצעירים, ואז לפנות ללימודי מקצוע הסיעוד ולהפוך לאחות מוסמכת. היא הרי מוכשרת מאוד, והצלחתה מובטחת. אך טשארנע הרגישה, מבלי שתוכל לשים אצבע על דברים מוגדרים, כי הרוח הנושבת שם היא אנטישמית.

כך, במקום לזרום עם המהפכה הקומוניסטית, בחרה להצטרף דווקא

לתנועת הנוער הציונית, "החלוץ", שנרדפה כמובן ע"י השלטונות. אלו האחרונים ראו בפעילות התנועה לאומניות, שהייתה אסורה בהיותה נחשבת כבגידה ב"מולדת האהובה". חברי התנועה יצאו להכשרות חקלאיות. הדבר דרש ממנה לשנות את מקום מגוריה והיא פנתה לאביה לקבל ממנו הסכמה לצעד זה. אביה ממש לא התלהב מן הרעיון שבחורה צעירה כל-כך תעזוב את הבית. טשארנע בעצמה שיערה כי ישנה סיבה נוספת להתנגדותו של אביה והיא: היותה דומה מאוד לדמות אימה שנרצחה, ועצם היותה בבית הזכיר לאביה את אשתו, וכנראה הביאה מעט נוחם לליבו השבור.

בסופו של דבר אביה נכנע ואישר לה את הנסיעה. טשארנע הסבירה לו כי הצטרפותה להכשרה תעניק לה סיכוי לקבלת ויזה לארץ ישראל. תקוותה הגדולה הייתה, כי בהגיעה ארצה היא תוכל לסדר אישורי עלייה גם לאביה ולכל המשפחה. התכנית הזו קסמה לאביה; הוא נתן לה את ברכתו, וטשארנע פנתה להתארגן לנסיעה.

טשארנע היתה פקחית מאוד והבינה כי הצד הדתי חלש מאוד בקרב בני הקבוצה. היא הבינה שלא תוכל לסמוך על כשרות המאכלים, ולכן התארגנה מראש וקלתה לעצמה כמות מכובדת של צנימים. על הצנימים הללו, בתוספת ירקות, התקיימה לאורך כל התקופה הראשונה. חברי הקבוצה שמו לב לתפריטה הסגפני והשונה משל הקבוצה כולה, ודרשו הסברים. טשארנע הסבירה להם שהיא חולת מעים וזוהי הדיאטה הרפואית שלה. לאחר ההסבר המשכנע הזה, לאחר הסברה המשכנע היא התבקשה לעזוב מיידית את ההכשרה, שכן אחד מתנאי הקבלה הבסיסיים דרש בריאות מוחלטת של כל המשתתפים. אפשר להבין שלא חפצו להתחיל להשקיע בבעיות בריאות, וכמובן, חששו גם מהידבקות. כאן התגייס להגנתה אחד האחראים שהבין היטב כי סיפור הדיאטה המיוחדת משמש כסיפור כיסוי בלבד. הוא לקח על עצמו את האחריות והעניק לה אישור להישאר.

עם הזמן ראתה שבין כך המטבח המשותף מתנהל על טהרת הפרווה

ומעולם לא דרך בו מאכל בשרי (כנראה בשל שיקולי תקציב). משכך, החלה לבשל שם בעצמה, והצטרפה לארוחות כאחת מן המניין.

השלטונות מצידם המשיכו ברדיפתם את חברי הקבוצה. אמנם לא היו בידם הוכחות מפלילות, שכן באופן רשמי עסקו החברים בלימודי חקלאות תמימים, אך השלטונות ידעו כי מדובר בקבוצה ציונית וביקשו להצר את צעדיהם. טשארנע, שהייתה חברה פעילה מאוד, נעצרה מספר פעמים על ידי השלטונות, ואף ישבה בכלא לתקופות קצרות. במקביל, נאסרו עוד פעילים בקבוצה. הם היו מעבירים

מסרים זה לזה באמצעות הקשות על קירות התא. הייתה להם שפת סתרים שהשתמשו בה במצבים כאלו, כאשר כל מספר נקישות מסמל אות אחרת. כך תיאמו עמדות והצליחו לתקשר ביניהם, למרות שהושמו בתאים נפרדים. טשארנע הסבירה לחוקרים בטוב טעם שהיא אזרחית הגונה ושומרת חוק, העוסקת רק בלימודי חקלאות. היא דבקה בגרסתה, ומכיוון שלא הצליחו להפלילה, שוחררו היא ושאר החברים עד לפשיטה הבאה.

סבתא שרונה ע"ה בצעירותה

באחת הפעמים בהן באו שוב לאסור אותה, הספיקה טשארנע להימלט מבעוד מועד. אך אז פנו הרשויות ואסרו את אביה במקומה. טשארנע שמעה על כך, הזדעזעה, ומיהרה להסגיר את עצמה. אביה לא היה מרוצה מצעדה זה בכלל. הוא קיווה שיצליח לחפות עליה, וציפה כי היא תנצל את ההזדמנות ותימלט עד יעבור זעם. כאבא מסור, העדיף לשבת בכלא ולמנוע מביתו את ה"בילוי" המפוקפק הזה. הפעם, בחרו השלטונות לתת לה הזדמנות לעזוב את רוסיה, ובכך לעצור לצמיתות את פעילותה במקום.

הם הציבו לה אולטימטום של עשרים וארבע שעות לעזוב את רוסיה. טשארנע תפסה את ההזדמנות בשתי ידיים משוחררות ומיהרה לאודסה כדי לעלות שם על אנייה בדרכה לארץ ישראל.

למעשה, אותן "עשרים וארבע שעות" התארכו לחודשיים של המתנה ממושכת באודסה, עד שהגיע מועד ההפלגה. את חוויית ההפלגה מתארת טשארנע בזיכרונותיה בפסטורליות של כחול ולבן למלוא האופק. שמים מתוחים ממעל וים אינסופי המקיף אותם ללא גבולות. לצד זאת, היא מספרת על ההרגשה הפיזית הקשה והמטלטלת של הפלגה באנייה ישנה ומוזנחת, שהביאה באמתחתה גלים של בחילות והקאות. אך יום אחד גם ההפלגה הקשה הגיעה לקיצה, והם עגנו בנמל יפו.

מרגע זה, הפכה טשארנע לשרונה, כמו שנהגו עם כל העולים, כאשר בחרו להם שמות שיצלצלו יפה בעברית. שרונה עברה לגור בבית עולים. רמת הניקיון במקום הצליחה להשביע את רצונה, למרות דרישותיה הגבוהות בתחום. האוכל שהוצע היה פשוט ובסיסי מאוד, וכלל פירות, ירקות, חלב ומוצרים, כך שנחסכה ממנה הדאגה לפן הכשרות.

שרונה הלכה לעבוד בעיר רחובות עם קבוצה של עולים, בעבודות חקלאיות, כפי שהייתה רגילה ברוסיה. באותה תקופה, נפתח בית ספר חקלאי ראשון לבנות, ושרונה הייתה החלוצה הראשונה שקיבלה הצעה להצטרף אל תלמידות בית הספר, שנמנו כולן על השכבה הגבוהה של מייסדי הציונות בארץ. למדה שם בתו של חיים ווייצמן ועוד "מפורסמים". את הקשרים הללו היא עוד תנצל לטובת הזקוקים לעזרה, ארבעים שנה מאוחר יותר. אך בל נקדים את המאוחר.

מנהלת בית הספר לא ממש ששה לקבל את שרונה - חלוצה טרייה - כתלמידה מן המניין. לטענתה, רמת השפה אותה הספיקה לרכוש, לא תאפשר לה להשתלב בלימודים שהיו ברמה גבוהה. אך שרונה, שלא ידעה להיבהל וגם לא לוותר על מטרותיה, התעקשה, עברה בהצלחה את מבחני הכניסה והשתלבה בלימודים. היא רכשה מקצוע מכניס וביקשה לצאת

לעבודה ולהתחיל להרוויח יפה. בשלב הבא, היא תכננה להשתמש בכסף כדי להביא את משפחתה לארץ, בדיוק כמו בתכנית המקורית אותה פרסה בפני אביה בתחילת הדרך. אלא שאז שמה לב לכך כי המכתבים מאביה הפסיקו להגיע. היא שלחה מכתב דואג הביתה והתעניינה בשלום אביה. מכתב התשובה המצער בישר לה שהיא התייתמה בפעם השנייה וכי אביה עבר לעולם שכולו טוב. היא כבר לא תזכה להגשים לו את חלומה הגדול להגיע בחייו לארץ ישראל, היא הפכה ליתומה עגולה.

צערה של שרונה היה גדול מאוד והיא הרגישה שהיא חייבת לחזור לביקור, להשתטח על קברי הוריה ולהיפגש עם משפחתה ולפעול למען עלייתם ארצה. ההפלגה הפעם הייתה קשה במיוחד, ובמשך כל ימי ההפלגה שכבה שרונה על הדרגש בתאה, מעורפלת ממחלת ים קשה שהותירה אותה מרוקנת וחלושה. כשעגנו באודסה, איבדה לחלוטין את חשבון הימים, ומכיוון שכך, היא יצאה לדרך והגיעה לבית אביה בליל שבת. הנסיעה הזו נעשתה כמובן, בשוגג לחלוטין, לאחר שלא עלה בדעתה שמא שבת היום. רק כאשר הגיעה וראתה את אחיותיה ואחיה יושבים ליד שולחן השבת, ומקומו של אביה נפקד, הפנימה את אובדנו של אביה היקר. היא פרצה בבכי היסטרי, ממאנת להינחם. מאחיותיה שמעה על הנסיבות הטרגיות שהובילו למותו. אביה בעצם נקלע לשוד שכוון אל גזבר כספים שנסע עמו באותה כרכרה. השודדים, שידעו על מסלול נסיעתו המתוכנן של הגזבר,

ארבו לעגלה, רצחו אותו יחד עם אביה של שרונה – כדי למנוע ממנו את הסגרתם.

ביום ראשון אספה את עצמה והלכה לבית הקברות היהודי, שם עלתה על קבריהם של הוריה. היא מצאה שם קבר אחים של

בית העלמין בצ'יפוביץ

עשרים ושניים קדושים – אותם בחורים שנהרגו בידי הפולנים באותו יום בו נרצחו אחיה ואימה. שרונה חזרה להיות אשת המעש; היא לא שקטה עד שהוקמה מצבה גדולה ומכובדת לקברי הוריה וקבר האחים ודאגה לכיתוב מפורט על גבי המצבה של כל הטרגדיות. היא השקיעה במצבה את מיטב כספה ונשארה כמעט ללא פרוטה.

השלטונות לא פספסו את שובה וזימנו אותו מיד לחקירה. הם "התעניינו" האם בדעתה להישאר ברוסיה, אך היא השיבה להם כי התוכנית שלה כוללת ביקור קצר בלבד, וכי בקרוב היא מתכננת לחזור לפלשתינה. הפקידים דרשו ממנה להפקיד בידיהם את הדרכון והבטיחו לשמור אותו עבורה עד שתבוא לדרוש אותו. שרונה הבינה היטב כי ביום בו תבקש את הפספורט היא תקבל מיד כרטיס, אך לכיוון הנגדי - אל עבר המחנות בסיביר... היא הבינה שכעת נסגרו השערים בפניה, בלי לדעת מתי תזכה שוב לעלות לארץ.

אין ספק שהמצב שנוצר היה קשה מאוד לשרונה, כואב ומתסכל, אחרי שכבר טעמה את טעם החופש, הנה מצאה את עצמה שוב מול מסך הברזל, מבלי שום צפי ליציאה. רק במבט לאחור אפשר לראות איך מה' כוננו צעדי גבר וכי רק כך, בהשגחה שמימית מופלאה, ניצלה שרונה מהמשך הלימודים בארץ, כאשר כל חברי הקבוצה אליה השתייכה, איבדו במשך הזמן כל זיקה ליהדות ושמירת המצוות. וכמובן, שרק כך קם והיה השידוך של סבא שמעון עם סבתא שרונה: "מה' אישה לאיש".

כך התארך לו הביקור ה"קצר" לעוד כארבעים שנה, בהם נישאה לסבא שמעון ונולדו שלושת ילדיהם: ברוך, אליהו ומרים, כאשר במשך כל אותן שנים היתה במעקב צמוד של השלטונות, לאחר שסומנה על ידם כ"מחוללת בעיות".

במשך כחודש התעסקה שרונה בהקמת המצבה, לאחר מכן הבינה שעליה להמשיך בחיים. הייתה לה ביד תעודה מלימודי החקלאות, מקצוע שיכול היה לפרנס אותה בכבוד, אך עבודה זו הייתה מעמידה בסכנה את שמירת

השבת שלה. לכן, היא חיפשה ללמוד מקצוע שיאפשר לה לתמך עם ימי העבודה, כך שלא יחולו בשבת. היא פנתה ללמוד רקמה והפכה למורה לרקמה. הבחירה במקצוע זה הייתה משיקולי שמירת השבת בלבד, ולא משום שהייתה לה חובה מיוחדת למלאכת הרקמה. העידה על-כך העובדה שבביתה לא הייתה שום יצירה רקומה. היא השתמשה במקצוע הזה על מנת להתפרנס בלבד, מתוך חישוב קר ומעשי מה ייתן לה את האפשרות לשמירת השבת, ולא ראתה בו שום ערך בפני עצמו.

3. נ'לא' סבא וסבתא קופרמאן (סבא לאצאן וסבתא לחונה)

לאחר ששרונה הסתדרה עם עבודה, החלה לחפש לעצמה שידוך הגון. היא רצתה בחור שיסכים עם דרכה האידיאולוגית וגם יהיה נכון לשמירת מצוות. סבא שמעון קופרמאן היה היחיד בכל הסביבה שענה על ההגדרות הנ"ל, וכך קם והיה השידוך.

החתונה נערכה במתכונת מצומצמת בבית אחותה. הגברים שתו קצת יותר מדי, כפי שהיה מקובל ברוסיה, ובסיומה של החתונה לא היה אף אחד מהנוכחים כשיר לשטוף את הכלים. הכלה נעמדה בכבודה ובעצמה ושטפה את כלי הסעודה! דמעות של עלבון התערבו בתוך גיגית המים והסבון, אך היא לא העלתה בדעתה שאפשר להשאיר כך כלים מלוכלכים! כך ניצח כבודם של הכלים את כבודה האבוד של הכלה המהוללה.

הזוג הצעיר החל את חייו ללא פרוטה (ולמעשה ליוותה אותם העניות הזו כל חייהם). הארמון המפואר ששימש להם בית היה חדרון ששכרו, ללא שום ריהוט כלל! הכלה המוכשרת לקחה ערימת עיתונים ישנים, פרשה אותם על הרצפה, סידרה מעליהם את כלי המיטה, והנה – מיטה מושלמת!

מספר שבועות לאחר החתונה, זכו "למתנת חתונה" מהשלטונות – הם הוזמנו לחקירות. סבא שמעון נלקח למעצר בשל הפעילות הציונית שהיה מעורב בה. לימים סיפר סבא שהחוקר, שהיה יהודי, פנה אליו כשהוא

מצטט את לשון המשנה במסכת אבות: "ר' יעקב אומר העולם הזה דומה לפרוזדור (ובאומרו מילים אלו הצביע על החדר בו הם שוהים) והעולם הבא דומה לטרקלין (כך אמר כשהוא מצביע על החדר הסמוך) וכאן המשיך בהמלצתו לאמר: "התקן עצמך בפרוזדור כדי שלא תיכנס לטרקלין". היתה זו דרך מחוכמת וצינית לרמוז לסבא שכדאי לו להודות בחדר זה, כאן ועכשיו, על כל המיוחס לו ובכך לחסוך לעצמו את העינויים המצפים לו בהמשך, אם יסרב לשתף פעולה.

בהמשך עבר החוקר לחקור את סבתא שרונה והחל לתחקר אותה על תקופת שהותה בארץ. שרונה התחכמה וענתה לחוקר בעזות: "יש לי סיבה רצינית להניח שאת כל השאלות הללו אתה שואל אותי, כדי לקדם את התכנית האישית שלך לעלות לארץ. כי אם לא כן, מה מעניין אותך כל-כך, כל המתרחש בארץ ישראל?" החוקר התפרץ עליה במטר קללות ומילים גסות כמיטב הסגנון הסובייטי. שרונה לא נבהלה. היא נתנה לו להבין שאת ההתרשמות הזו תמסור לממונים, אם לא ישחרר אותה ואת בעלה הטרי באופן מיידי. הטריק עבד, והם שוחררו. עדיין, לכל אורך השנים ברוסיה הם חיו באיום מתמיד מפני המאסר הבא שעלול להסתיים בהגליה, או גרוע מכך, בעונש מוות.

באותן שנים, בשנות השלושים, כשסבא וסבתא התחתנו והקימו משפחה, עדיין היו לא מעט משפחות דתיות, ויהודים שניסו להתנגד לשלטון ולדרישותיו, שנגדו את דרישות ההלכה. הם המשיכו להתהלך עטורי זקן ופאות ונמנעו מלשלוח את ילדיהם לבית הספר. אך המאבק שלהם בדוב הרוסי לא צלח. השלטון ראה בהם מתנגדים לסטאלין ימ"ש, ורובם נרצחו. לסבא הייתה משנה סדורה על ההתנהגות הנכונה בתקופה כזו, וכך היה אומר, בחכמתו המיוחדת: "אדם אינו יכול להילחם מול טנק שרוצה לדרוס אותו. האפשרות היחידה שלו להינצל, היא באם יחפור לו שוחה עמוקה ובה יתחפר, בעודו נותן לטנק לחלוף מעליו; בתוך החפירה אתה יכול להתנהג כרצונך, ככל שהתנאים שם יאפשרו לך". סבא אכן נהג כך. הוא נמנע מלהכריז מלחמה באופן גלוי, והציג כלפי חוץ חזות תמימה של אזרח

סובייטי הגון ושומר חוק, השולח את ילדיו לבית הספר, ועושה הכל לפי דרישות החוק. את כל מה שאסר החוק עשה בהצנע ובהסתר, ובזהירות גדולה לבל יתגלה.

הזוג הצעיר, שכאמור סבל מעוני נורא, חיפש דרך להתפרנס. לו היו בוחרים להישאר בעיר ולעבוד בכל עבודה שהממשלה תפנה אותם אליה, משמעות הדבר הייתה שייאלצו בוודאות להגיע לידי חילול שבת. אחותה של סבתא, גם היא שומרת מצוות, באה עם הצעה, שעל פניה נשמעה מצוינת.

באותה תקופה, רצה סטאלין ימ"ש ליישב את אזור חצי האי קרים שבדרום אוקראינה, ולצורך כך בנה שם שורה של קולחוזים יהודיים (קולחוז - משק חקלאי שיתופי, סוג של קיבוץ, כאשר תשעים וחמישה אחוז מן התוצרת עוברת לידי המדינה. אבל לצד זאת, לכל תושב קולחוז ניתנה הרשות

להחזיק משק פרטי קטן, שכלל מספר עיזים וכמה תרנגולות. כמו כן, הותר לגדל גן ירק מסביב לבית, והבית עצמו ניתן בחינם). יחסית לתנאי החיים ברוסיה של אותם ימים, נשמעו תנאים אלו אופטימיים ממש.

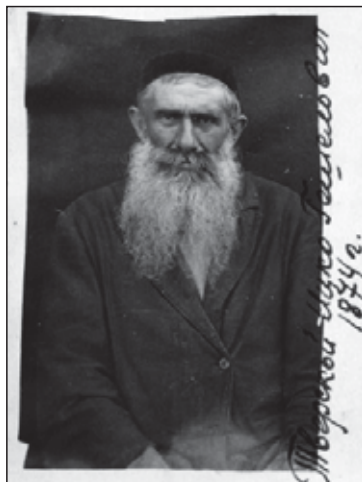
צריפי מגורים בקולחוז

אחותה של סבתא ניסתה לשכנע אותה שבמקום כזה אפשר לחיות חיים יהודים כמעט רגילים. בקולחוז המדובר התקיים מניין קבוע, והחברים הדתיים נמנעו מלעבוד בשבת,

בהסכמת החברים האחרים.

כחסידי טשרנוביל נסע סבא שמעון לקייב, להתייעץ עם רבו האדמו"ר מטשרנוביל, הרה"ק ר' חיים יצחק טברסקי זצוק"ל, ששהה אז בקייב בדרכו לארה"ב. היה זה בתחילת שנות השלושים, כאשר הוחלט להעניק אשרת יציאה לעשרות משפחות של רבנים חשובים, ביניהם משפחת הגאון ר' משה פיינשטיין ומשפחת הגאון ר' דוד פוברסקי. גם האדמו"ר מטשרנוביל זצ"ל, שהיה אז זקן וחולה, קיווה לקבל אשרת יציאה. אמנם בסופו של דבר, למרבה הצער לא זכה הרבי להשתחרר מרוסיה, ובשנת תרצ"ז הוא נכלא בכלא בקייב והוגלה לקזחסטן, ובתש"ג הוא נפטר בעודו בגלות, הי"ד.

סבא פרש לפני רבו את כל המידע שהיה בידו אודות הקולחוזים. הרבי הקשיב לו בכובד ראש, ולאחר מכן שקע במחשבות במשך דקות ארוכות, כאשר ראשו מונח בין כפות ידיו. ואז, למרבה אכזבתו של סבא, ענה לו הרבי בשלילה מוחלטת, והורה לו שלא ילך לגור בקולחוז. סבא ניסה לטעון: "אבל אם אשאר לגור בעיר, בהכרח אאלץ לעבוד בשבת. ענה לו הרבי:

ר' חיים יצחק מלויב טשרנוביל
זצוק"ל באחרית ימיו - תמונה מארכיון
הקג"ב

ר' חיים יצחק מלויב טשרנוביל זצוק"ל
במיטב שנותיו

"אונס - רחמנא פטריה. אם תגור בעיר, וילדיך יראו בבית שמירת שבת, בעז"ה תצליח לשמור על יהדותם. אבל, לעומת זאת, בקולחוז אין לך שום סיכוי לשמור על ילדיך שיישארו שומרי מצוות". הרבי הוסיף ואמר: "אם תלך לקולחוז, לא תהיה לא בן אדם, ולא יהודי. ואם תאלץ לחלל שבת, אני לוקח זאת על אחריותי" (יתכן שכוונת הרבי זצוק"ל היתה כעין מאמר חז"ל - חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה).

עם התשובה החד-משמעית הזו, חזר סבא הביתה. לימים, כאשר סבא סיפר על הניסיון ההוא, אמר: "לא נהגתי כחסיד אמיתי, והתקשיתי לקבל את הפסק של הרבי". סבא סבר שהרבי כנראה לא מבין את התמונה בשלמותה, ובחר ללכת לראות מקרוב את הקולחוז.

סבא שמעון הגיע לקולחוז; ואכן, במבט ראשון היה נראה המקום כגן עדן עלי אדמות. הוא כבר כמעט השתכנע שזהו הפתרון המושלם עבורם, כאשר פתאום ראה מספר חיות טמאות ('דבר-אחר') משתכשים בבוץ. הוא פנה בזעזוע לתושב המקום ושאל מה עושות כאן חיות טמאות אלו. הלה, לא התרגש וענה לו בנחת: "מה חשבת, שזה בשבילנו? אנחנו רק מגדלים אותם למכירה עבור קולחוזים סמוכים". היות ש"דבר-אחר" זוהי חיה שהכי קל לגדל, שכן היא לא דורשת כמעט השקעה, הרי שגידולה רווחי מאוד. סבא הגיב בנחרצות ואמר: "במקום שמגדלים 'דבר-אחר', לא יגדלו הילדים שלי!" ובזאת נחתם הגולל על סוגיית המגורים בקולחוז. כעת נוכח בראייתו הנכוחה של רבו ובצדקת דבריו במלואם.

לימים התבררו 2 דברים:

לקראת מלחמת העולם השנייה, נסגרו כל הקולחוזים היהודיים ותושביהם הוגלו לסיביר באשמת לאומנות יהודית.

לפני תקופה קצרה הקשבתי להרצאה שמסר מנהל המוזיאון היהודי במוסקבה. לתדהמתי הבנתי מדבריו כי ה"דבר - אחר" בהם נתקל סבא לא היו מקריים. הייתה זו הוראת הממשלה, שחייבה כל קולחוז יהודי לגדל "דבר - אחר", במטרה מוצהרת לעקור כל זיק של יהדות. בנוסף מצאתי

תמונה מזעזעת מתוך חוברת הכתובה באידיש ובה הדרכה לגידול "דבר אחר" בקולחוז יהודי

חוברת הדרכה לגידול "דבר - אחר". בחוברת מופיעה תמונה מזעזעת ודוחה של נערה הרוחצת "דבר - אחר" וההוראות המצורפות אליה כתובות ב- אידיש! (מטרת החוברת היתה כמובן 'לחנך' ולעצב מחדש את יהודי הקולחוז וילדיהם)

אכן, בפרספקטיבה של זמן התברר עד כמה הרחיק ההרבי לראות למרחק המקום והזמן.

בסופו של דבר, עבד סבא שמעון לפרנסתו כמנהל חשבונות. הוא מעולם לא למד את המקצוע

בצורה מסודרת, אלא בכשרונותיו למד תוך כדי עבודה, מתוך התבוננות בספרי הנהלת החשבונות והבנה איך צריך להמשיך את הניהול שלהם. גם סבא בחר את עבודתו מתוך שיקול שבמקצוע זה יוכל לשמור על השבת, ולהתחמק מעבודה ביום השביעי.

לסבא שמעון הייתה משנה סדורה בעניין ההשתדלות למען שמירת השבת בתנאים של רוסיה, והיא כללה שלושה כללי ברזל:

ששת ימים תעבוד - במשך כל השבוע עליך לעבוד בחריצות וביעילות מוגברת כדי לכסות על החסר שיייוצר בשמירת השבת, ולכלול את העבודה של יום זה בתוך שאר ימות השבוע. בשבת עצמה, עליך רק להציג מצב של עבודה. כך נהג סבא שמעון: הוא ישב במשרדו, כאשר על השולחן מונחים הספרים ודפי החשבונות. בכל פעם בה נכנסו אליו זרים, היה "שוקע כולו בחישובים", מעביר מצד לצד את חרוזי העץ בחשבונייה הגדולה שהייתה מונחת על שולחנו (תחליף למחשבון של ימינו).

בכלל זה נכללו גם כל סוגי הרעיונות, איך לא להיתקל במצבים של

התמודדות עם חילול שבת. היסוד היה, לא להיזכר ברגע האחרון, כשהבעיות כבר נמצאים, אלא – מחד בשבא לשבתא, להפעיל את הראש כבר מיום ראשון וכל שבוע מחדש, כדי למנוע את המצבים האלו.

הכלל השני של סבא שמעון אסר לעבוד בסביבה בה עובדים יהודים נוספים (שלרוב לא היו שומרי מצוות). שכן, רק יהודים שיש להם זיכרונות מבית אבא או סבא, יכולים לקלוט את העמדת הפנים והשטיקים שעושה שומר השבת. מתוך היכרותם החלקית, הם עלולים לחשוד, לשאול שאלות ולהלשין. על הגויים הרבה יותר קל להערים, בלי לעורר חשדות.

הכלל השלישי, אם נקלעת חלילה למצב בו דורשים ממך לבצע פעולה הכרוכה בחילול שבת כאן ועכשיו ואין לך דרך להתחמק, אל תכנס לוויכוח, אלא ברח מיד. אחר כך תיתן הסברים להיעלמותך הפתאומית. תוכל לתלות זאת בקלקול קיבה, מיגרנה פתאומית, או קריאה דחופה של מקרה חרום. לאחר מעשה, התירוצים כבר פחות מעניינים, מה גם שבינתיים חלפו יומיים (יום ראשון נחשב ליום מנוחה רשמי) ומה שהיה צריך לקרות, כבר הסתדר כך או אחרת, וגם אם לא הסתדר, ואפילו אם ייוצר חלילה מצב של פיטורין מהעבודה, מידי חילול שבת ניצלת.

בענין "שלושת הכללים של שמירת השבת" סיפר לי בני יוסף יהודה הי"ו, שני סיפורים אותם שמע בעצמו מאבא, בשיחתם האחרונה שנערכה לילה לפני פטירתו של אבא. היו אלה שתי סיטואציות בהן נדרש לכללי הזהב של אביו, סבא שמעון, ופעל לפי ההוראות.

במשך תקופה מסוימת, הצליח אבא לסדר לעצמו את מערכת השעות שלו בבית הספר, כך שלא היה צריך לעבוד בשבת. הוא הסביר לממונה על סידור המערכת שכך נוח לו, וכאשר יצרף את יום השבת לחופשת יום ראשון יהיה לו סופ"ש ארוך ויומיים מרוכזים של חופש.

לאחר זמן מה חלה האחראי על סידור מערכת השעות, ואת מקומו מילאה מורה מן הצוות, שהיתה יהודייה. אבא חשש מאוד מן הבאות, הוא פחד שהיא תבין מיד את העומד מאחורי בקשתו ה"תמימה". באחד הימים

הראשונים לאחר התמנותה של המורה לאחראית המערכת, ראה אותה אבא מתקרבת לכיוונו מקצה המסדרון בבית הספר. ליבו החסיר פעימה, והוא נזהר שפניו לא יסגירו את המתח בו הוא שרוי. המורה המשיכה בדרכה כמתעלמת ממנו, וכשחלפה לידו סיננה לעברו: "נתתי לך את השבת".

אבא נשם לרווחה, כשעבר בהצלחה את המכשול הנוכחי ושוב נוכח בחכמתו של אביו שידע לחזות את המוקש הזה של עבודה לצד יהודים שאינם שומרים מצוות (כלל מס' 2).

גם הכלל השלישי עמד לאבא כשנהג לפיו בשעת נסיון:

באחד השבתות בשנים בהן אבא נאלץ לעבוד כמורה גם בשבת, קיבל זימון למשרדו של מנהל בית הספר. אבא התייצב בחדרו בחשש, שם קיבל הודעה רשמית על השתלמות מטעם המפלגה שהוא חייב לנסוע להשתתף בה ביום ראשון. אבא נשם לרווחה, אך התברר שהיתה זו שמחה מוקדמת מדי. המנהל המשיך להסביר לאבא כי לצורך ההשתתפות ביום ראשון הקרוב, עליו למלא עכשיו מספר מסמכים ולחתום עליהם. אבא התנצל בפני המנהל שיש לו צורך דחוף לצאת לכמה דקות. אבא לא חיכה לתגובה. הוא יצא, ופנה משם ישירות לביתו. כשהגיע לבית קידם את פניו צלצל טלפון ארוך ועקשני, שלא פסק לאורך השעות הבאות, והמשיך לצלצל כל כמה דקות. אבא חיכה במתח גדול לצאתם של שלושה כוכבים ומיהר לענות למצלצל ההיסטרי. כשהוא בטוח שהוא עומד בפני פיטורין. כשהרים את השפופרת נשפך משם צרור קללות כמיטב יכולתו של המנהל הרוסי, בסיום, הודיע לאבא בכעס גדול שהוא בעצמו כבר סידר לו את כל הניירת ושרק יראה להופיע מחר בזמן לנסיעה. אבא הפטיר בחיוך: "צדיקים מלאכתם נעשית בידי אחרים".

סבא שמעון סיפר בעצמו לבעלי שיחיה, על סיטואציה בה קראו לו לחתום על מסמך בשבת. סבא התנצל בפני הפקידים ואמר שידידו דביקות. הוא הלך לשטוף ידיים, חזר עם ידיים נוטפות, ותפס בהן את המסמך והרס אותו לחלוטין. אנשי המשרד רטנו וקצפו, אך היות שלא היו למסמך העתק נוסף,

שחררו את סבא בהוראה שיחזור ביום אחר. רק לחשוב איזו תושייה בלתי רגילה וכמה אומץ נדרש היה מסבא לתרגיל הזה!

וכך, במסירות נפש ללא פשרות, זכו גם סבא שמעון וגם אבא לשמור את השבת ללא הנחות. וזאת, למרות שסבא שמעון קיבל בעצמו היתר לחילול שבת במקרים של אונס. מי שנתן לו היתר זה, היה רבו כ"ק האדמו"ר מטשרנוביל זצוק"ל בעצמו, כפי שהתבטא בפניו כאשר הגיע לשאול לעצתו האם להתגורר בקולחוז או לא: "אונס, רחמנא פטריה". אותי הדריך אבי בהתאם להוראה זו ביחס לשעות הלימודים בבית הספר (כנראה מתוך הבנה שבגילי אתקשה לשמור הכל מבלי להיחשף), אך על עצמו החמיר, וגם במצבים מסובכים מאוד, נקט בשלושת הכללים של סבא, ונשמר מכל חילול שבת!

סבא שמעון הקפיד להתנהל כלפי חוץ כאזרח סובייטי הגון. מי שלא ידע את סודו, לא היתה לו סיבה לחשוד בו שיש לו איזשהו קשר לשמירת התורה. למרבה הפרדוקס, אחד מלקוחותיו היה ארגון שניהלו האתאיסטים הלוחמים, שניהלו מלחמת חורמה כנגד כל דת שהיא. הם אספו כסף מהפעילים, וסבא ניהל את החשבונות שלהם. איש לא חשד בו שהוא בעצמו דתי.

במהלך השנים נולדו להם שלושת ילדיהם: ברוך, אליהו ומרים. היות שבאותם שנים היו שרויים בפחד מתמיד שמא יעצרו חלילה, אם מחמת "החטאים הציוניים" הישנים, ואם מחמת שסוד שמירת המצוות שלהם וחינוך ילדיהם על ברכי התורה ייחשף, אשר על כן לאורך שנים לא נשאו לגור זמן ממושך במקום אחד, והם חיו בנדודים ובמנוסה מתמדת, כשכל כמה ימים, שבועות או חודשים (כנראה לפי החששות שהתעוררו בכל מקום) עברו מעיר אחת לעיר אחרת, כשהם חיים כל הזמן על מזוודותיהם. עד כדי כך, שלידתו של אליהו הייתה בעיר אחת, ואת הברית כבר ערכו בעיר אחרת, אחרי שנאלצו לברוח. כך, יולדת טרייה עם עולל קטן, במקום לנסוע לבית החלמה לימים של פינוק וחיזוק, היטלטלו בדרכים במנוסה

מפני השלטונות.

מאבא שמעתי כי גם בעת לידתו עברה משפחתו טלטולים. היה זה כאשר נכנסנו אל כ"ק מרן אדמו"ר מבעלזא שליט"א יחד עם אבא. מרן שליט"א התעניין אצל אבא מהיכן הוא ברוסיה. אבא הסביר למרן שליט"א את המצב המורכב אליו נולד ואמר: "אני נולדתי בעיר אחת. את הברית, ייתכן שעדיין ערכו באותה עיר, אבל פדיון הבן כבר נערך בעיר אחרת..." היות שהיו בבריחה מתמדת ממקום אחד למשנהו, אין לו תשובה לשאלה הפשוטה: "מנין מר?"

תמיד ידעתי על מסע הנידודים והגלות הקשה שעברו סבא וסבתא. ידעתי גם שהבריחה היתה על רקע היותם שומרי מצוות, אבל רק לקראת סיום כתיבת הספר התגלתה תגלית מרגשת

ששפכה אור נוסף על מסירות נפשם של סבא וסבתא. לאחרונה יצא לאור ספר ובו סיפור חייו של אחד מחשובי חסידי חב"ד ברוסיה הרה"ח ר' משה וישצקי זצ"ל, אותו הכרנו מטשרנוביץ. בספר מתואר כי בתקופה מסוימת ניהל ר' משה מעין ישיבה עם קבוצה קטנה של בחורים עמם למד ולהם דאג למזון וקורת גג. האכסניה ללינת הבחורים ומקום לימודם היה בביתם של סבא וסבתא! עניין כזה אכן נחשב לפשע מהחמורים ברוסיה הסובייטית. בעוד לימוד תורה באופן אישי לא נאסר

ר' משה וישצקי זצ"ל

רשמית, הרי שלימוד לאחרים היה עוון בלתי נסלח, אפשר היה לקבל בגינו שנים ארוכות של מאסר והגליה לסיביר. לאחר שקראתי על כך, הבנתי למפרע איזה תיק כבד נשאו על כתפם, ועד כמה היה חששם גדול, ומצדיק בריחה מתמדת. את כל הסיכון הגדול הזה לקחו על שכמם כשאיחרו את

הבחורים ואיפשרו להם לשקוד על תלמודם בתוך ביתם!

בתקופת השואה, כשפלשו הגרמנים ימ"ש לרוסיה, פתחו היהודים במנוסה דרומה. רובם, לדאבון לב, לא הספיקו להימלט מידם של הנאצים, שהתקדמוותם היתה במהירות עצומה.

את הסיפור הבא לא הכרתי. שמעתי מבני לוי יצחק שיחי' שלפי זכרונו, שמע אותו בעצמו מאבא: במלחמת העולם השניה, כאשר ברית המועצות החלה להילחם בגרמנים, נקרא סבא שמעון להתגייס לצבא. לא היתה לו שום אפשרות להתחמק, ובליט ברירה התייצב בנקודת האיסוף, כפי שנקבע לו, כשסבתא מתלווה אליו ובאה לתת לו את ברכת הדרך. העניינים במקום היו יגעים, ונראה היה ששום דבר לא מתקדם. השעות הלכו ונקפו, ותוך כדי המתנה מתמשכת נכנסה השבת. היות שכך, הציעה סבתא לסבא, שיחזור הביתה לגיחה קצרה, יעשה קידוש ויאכל סעודת שבת. סבא סבר וקיבל. לאחר קידוש וסעודה מהירה שבו למקום, והנה – הוא ריק! בדיוק באותו פרק זמן קצר בו נעדר, צברו העניינים תאוצה וכל הפלוגה יצאה לדרכה. מכל המגוייסיים לא שב איש בחיים! רק סבא זכה שזכות השבת אותה כיבד בכל מצב הגנה עליו, והוא ניצל.

סבא, שעבד כמנהל חשבונות בהנהלת הרכבות, הצליח בס"ד להעלות את אשתו וילדיו על הרכבת האחרונה שעזבה את האזור, דקה לפני שהנאצים פלשו. למעשה, סיפרה סבתא, כאשר הרכבת פתחה בנסיעתה כבר נשמעו ברקע קולות היריות של הגרמנים ימ"ש. סבא בעצמו הצטרף אליהם רק בהמשך, שכן היה מחויב לעבודתו, וברח במסלול שונה. בכל תחנה בה עצרו הקפידו הפליטים לרשום את שמם, וכך, לאחר שאיתר את שמותיהם של סבתא וילדיהם ברשימות הצליח להתחקות אחר מסלול בריחתם, עד שהצליח לחבור אליהם. את כל בני משפחתם שנשארו מאחור לא פגשו יותר מעולם. הי"ד.

במהלך מנוסתם, הם הגיעו לאזור נידח מאוד בדרום מזרח ברית המועצות, והתיישבו בעיר ג'לאלאבאד שבדרום מערב קירגיזסטן, שם היו בטוחים

מאימת הכובש הנאצי.

בהשגחה פרטית, הגיעה לאותו אזור ממש קבוצת בחורי ישיבות, פליטים מפולין. כך הצליחה סבתא לדאוג ל"מלמד" עבור בניה. להזכירכם, לימוד תורה לילדים ברוסיה, נחשב לעוון פלילי! כיצד איפה השיגה סבתא "מלמד"?

מדובר היה בקבוצת בחורי ישיבות בוגרי ראדין וישיבות נוספות; ביניהם היה גם הסופר הידוע ר' דוד זריצקי, ועוד רבנים ליטאים גדולים ומפורסמים. היו אלה פליטים שברחו מפולין, לאחר שזו נכבשה ע"י הגרמנים בשנת התרצ"ט (1939). כשהגיעו הפליטים לרוסיה, ניתנה להם האפשרות לבחור באזרחות סובייטית. אלו שסירבו, נשלחו לסיביר, כמו כל אזרחי החוץ.

שער העיר ג'לאלאבאד

בשנת התש"א (1941), כאשר פרצה המלחמה בין גרמניה לברית המועצות, קיבלו כל פליטי פולין חנינה, וגם בחורים אלו השתחררו והגיעו לג'לאלאבאד כקבוצה. כמו כל האזרחים, הם נדרשו להשתלב בעבודה כדי שיהיו זכאים לתלושי

מזון. הם בחרו להתארגן כקבוצה סגורה במפעל לייצור מסמרים. עבודתם הייתה מכאנית ופשוטה. כולם ישבו וחתכו חתיכות ברזל בכלים מתאימים. בכל ימות השבוע הם דאגו להגביר את הייצור כך שיכלול גם את המכסה של שבת. ובשבת עצמה העמידו שומר שהתריע על ביקורים של זרים. במקרה כזה, היו דופקים בכלי העבודה על השולחן כדי ליצור אשליה של עבודה. בשל היותם קבוצה סגורה, הם ניצלו את שעות העבודה לסדרי לימוד קבועים. בכל יום היה אחד מהבחורים מוסר שיעור לכולם, תוך כדי

עבודה, וכל שאר הבחורים הגבירו קצב כדי לחפות על חסרון עבודתו של אותו אחד שלימד, ולהשלים את מכסתו.

כאשר נאלצה משפחת קופרמן לברוח מאימת הכובש הנאצי, גלגלה ההשגחה העליונה כך, שהם הגיעו בבריחתם בדיוק לאותה עיר בה השתכנה קבוצת הבחורים.

לסבתא נודע על הקבוצה המיוחדת הזו, ויום אחד היא פשוט דפקה שם בדלת וביקשה שילמדו עם בניה. סבא שמעון בעצמו לא הצליח לשמש כמלמד לבניו, היות והוא היה עובד רכבות ובמסגרת עבודתו, בהנהלת חשבונות, היה נשלח לשבועות לאזורים מרוחקים, כך שכמעט לא היה בבית. בנוסף, גם לא היה לו הרבה ידע תורני, אחרי שהספיק בילדותו ללמוד רק בחיידר. סבתא הייתה נחושה להעניק לבניה השכלה תורנית, והיא הבינה כי הקבוצה הזו יכולה להיות הצלה רוחנית עבור ילדיה. הבחורים לא ששו להיענות לבקשתה. הם היו בטוחים שהיא באה מהבולשת לעורר פרובוקציות והתנערו ממנה בנחרצות. אך הם לא ידעו עם מי יש להם עסק...

סבתא שרונה לא הרימה ידיים. היא חזרה שוב ושוב, בכתה ואמרה להם שייקחו על מצפונם שהם מונעים חינוך יהודי משני ילדים יהודיים. בנוסף, הציעה סבתא לבחורים הצעה קורצת מאוד: סבא, כמנהל חשבונות בחברה ממשלתית, הצליח לשים את ידו על כמות של תלושי מזון. סבתא הבטיחה

לתת אותם למי שיאות ללמד את ילדיה. עבור הבחורים, שהתמודדו עם מצוקת רעב תמידית, היו תלושים אלו משמעותיים מאוד. לבסוף, נשאו מאמציה פרי, ומספר

רחוב טיפוזי בג'לאבאד - העוני בולט לעין

ר' חנן בונדנר בשנים מאוחרות יותר

בחורים התנדבו למשימה, ביניהם היה הבחור חנן בונדנר ז"ל. כשראו עד כמה הדבר בנפשה, נכמרו רחמיהם והם הבטיחו לקחת את הילדים תחת חסותם לתקופת ניסיון. מבין הבחורים נשאר אלחנן בתפקיד המלמד. הוא עמד במילתו, והיה למלמד פרטי של שני הבנים. הילדים נקשרו אליו מאוד וראו בו דמות קרובה ומשמעותית. הם כינו אותו "דאדא חנן" (דוד חנן).

לקראת שבת הזמינה סבתא את הבחורים לסעוד בביתם סעודה שלישית.

הבחורים נענו להזמנה והגיעו. אולם, היות שעד אז לא פגשו מקרוב יהודים של "מאחורי מסך הברזל", חששו לכשרות המאכלים ונמנעו מאכילה. רק לאחר שהתרשמו מסבא ומידיעותיו, הבינו שמדובר ביהודי שנאמן לכשרות, והצטרפו לסעודה. סבתא שרונה ששום דבר לא חמק מעיניה, שמה לב לחולצתו המרופטת של דאדא חנן, שהייתה במצב גרוע מאוד, לאחר כל התלאות שעברו על בעליה. "חולצה שניתן היה לדוג בה דגים" כפי שהגדיר אותה סבא. היא לא הסכימה שכך ייראה ה"מלמד" של בניה, ולאור משנתה הסדורה שצריך להתלבש באופן מכובד, דאגה לחולצה חילופית, שלמה, נקיה ומגוהצת עבור אותו בחור.

הנער ברוך שהיה אז ילד כבן 11, התמיד בלימודיו והתקדם במהירות מדהימה. באחד הימים הקשה לרבו קושיה בסוגיא בה עסקו כשהוא מכוון לקושייתו של המהרש"א! דאדא חנן נהנה מאוד מתלמידו המחונן ועודד אותו למצוא את התשובה בעצמו. ברוך חשב, התעמק והצליח! גם בתשובתו, כיוון לתשובת המהרש"א! המלמד מיהר לקבוצת חבריו והקשה להם את הקושיא, הם ניסו לתרץ ולא עלה בידם, אז סיפר להם בגאווה, מהולה בתוכחה נסתרת על תלמידו, ילד רך, שמעביר את רוב

יומו ב"שקולע" (בית הספר הממשלתי) ולעת ערב מתמיד בלימודי גמרא, והנה, הוא הגיע לרמה כזו של עומק והבנה, כשהוא מצליח לכוון לקושיית המהרש"א ואף למצוא את התירוץ בעצמו! קל לשער כי הבחורים, שלימודם נעשה תוך הכאות פטיש על גבי פלטת מתכת, התקשו להעמיק ולהגיע ללימוד ברמה גבוהה. דאדא חנן העמיד להם את ברוך כדמות לחיקוי והצלחה, על אף כל מסיחי הדעת, והתנאים הסביבתיים שלא ממש עודדו יישוב הדעת והתמדה.

יחד עם זאת, דווקא עבור ברוך, ילד שגדל ברוסיה, מנותק מכל קהילה שומרת מצוות עם מוסדות קהילתיים כחיידר ושיבה, היתה קבוצת בחורים זו לסמל ודוגמא לבחורי ישיבה שבמסירות נפש, ובתנאים כמעט בלתי אפשריים המשיכו בכל עוז בלימוד התורה ככל יכולתם. את התמונה הזאת, והמסר שבעקבותיה, העביר לימים גם לילדיו שגם הם כמוהו לא ראו חיי תורה תוססים אמיתיים בשבתם עדיין ברוסיה.

ברוך ואל"ה אחיו הפכו במידת מה לחלק מקבוצת הבחורים, ובמשך שנה שלימה הם קיבלו את כל הבסיס והשורשים ליהדות לכל חייהם. לאחר אותה שנה, עזבו הבחורים את האזור. אך את המתנה הגדולה של חייהם, זכתה סבתא להעניק לבניה!

דאדא חנן עם משפחתו

לאחר שנים, כשזכו סבא וסבתא קופרמן לעלות לארץ, הם שמחו לפגוש הרבה ממכריהם שהיו איתם בגלות בג'אלאלאבאד, וביניהם גם את ר' חנן בונדדר, שזכה להקים משפחה לתפארת וגר ברחובות, שם שימש כספרא דדיינא בבית הדין המקומי. הם סיפרו על כך לאבא, שהתרגש מאוד ומיהר לכתוב מכתב לרבו שלימדו תורה. להלן המכתב,

שנשמר ואותר שוב לאחרונה:

ב"ה.

מוצש"ק ש"ש תשכ"ח לפ"ק

לכבוד מורי ורבי שליט"א עם כל בני ביתו, יתנהו ה' מעלה מעלה על במתי הצלחה מתוך אושר וכל טוב אכ"ר.

השבת שעבר היה אצלי ש"ש, ושמחה גדולה: כשבועים לא קבלתי מכתב מהורי שיחיו וכבר לא ידעתי מה לחשוב בענין זה. והנה בא מכתב גלוי מאמי שתחי, ובה בשורה נפלאה ונשגבה, שמצאו וראו את רבי ומורי האהוב והיקר.

כל ימי כשלמדתי הלכות ת"ת והלכות כבוד הרב, וקראתי את הדין "כל זה ברבו מובהק שלמד ממנו רב חכמתו", הייתי נזכר ב"דוד חנן", כמו שהיינו קוראים לרבי בקטנותינו. והנה אמת הדבר שבעמק רצוני חשבתי האיך טוב ונעים הי' לי, כאשני נער די רחוק ממצוין-הייתי תחת עין רבי שידע כל החסרונות שלי, וידע להדריכני בדרך הישר (ושלא לעשות פקוחים, הנשאר זה בזכרון רבי?).

וכל מגמתי להיות כקדם בסביבה כזאת.

ת"ל, שכבר אחרי עשרות שנים זכו הורי שיחיו להתראות עם ר"מ אין לשער שמחת לבי כששמעתי בשורה זו. ונקוה להשי"ת שברחמי הגדולים יתן חסדו אלינו ונזכה גם כן להתראות. ואפילו שבושה וחרפה לי מפני שהייתי בעוה"ר כזקן שתקפה עליו משנתו ואיני בטוח שמגיע אני היום מדרגת הנער שישב עם הגמרא במקום שהיו עושים מסמרים. הזוכר רבי? וכמעט שבטוח אני שאין בידי לומר עתה את דרוש לבר-מצוה שאמר אותו הילד – בכל זה בטוח אני שאפילו עכשיו היה משפיע מחכמתו לקטן תלמידיו, ועוד הי' לו איזה תקומה באפן הרוחני.

יותר מכ"ב שנה עברו מיום שהיינו ביחד. גלים גדולים מהים הגדול שנקרא חיים עברו ראשי. הרבה בטולים בטלתי, ועם כל זה עוד נשאר ניצוץ היהדות בלבי, - זה בלי שום ספק בזכות ר"מ והשפעתו.

תפלה אחת בפי ובלבי – להתראות עם רבי, שאוכל לקיים את מצוות כבוד הרב, כמו שאני מבין אותה לפי עניית דעתי.

הזכרונות חבקו אותי כ"כ שאין ביכולתי לשוב לזמן היום ולספר את מצבי היום.

מה נאמר ומה נדבר? בלי ספק שהורי ספרו לרבי בעדי. יש לי אשה ושתי ילדים, פייגלה בת ט' שנה ושלוש-קה בן ה' שנה עד ק"כ שנים. ובודאי הם (בפרט הקטן) יודעים יותר מהילדים שבאו לידי רבי בשנים ההם.

אבל כל זה על פי הרוב – זכות אבי ואמי שיזכו בעהשי"ת לראות בנחת ובטוב לבב את נכדיהם עם ההורים שלהם אכ"ר והעיקר שהקטנים כבר הם מבינים שעיקר החיות – להיות עם הזקנים שלהם בשכנותם.

ואנחנו כבר משנים שמקיימים במחשבותינו את הציווי ("שלא לבנות בתים ולא לנטוע כרמים") שאין ברצוננו לעשות דבר מה לחזק את מצבינו פה, מפני שכמו שאומרים אחנו היהודים אנו עומדים במקלנו ובתרמילנו ומחכים שיאמרו לנו "ויסעו" אגב אורחא.

בקץ העבר הייתי עם אשתי בוויילנה, לא נשאר אלא בהכ"נ א' ובו לוח גדולה ונראה כתוב עלי' היירצייטין לא של אנשים אחדים, אלא של קה"ק בערי ליטא. לא דברתי שם עם איש אחד מפני שיש במחשבותינו אם ח"ו יתארך זמן היות פה, ללכת שם לגור, ואבי וגם נסיונות חיי למדו אותי שיהודי כמוני שיהא נסתר במסתרים, בכל זה שם עוד נשאר (והגם במעט) רוח היהדות. עד שאפילו בן דוד אשתי, איש היותר רחוק מאתנו, אמר כשהי' שם בעת מנוחה אז כל שכניו היו חיים בעבר ובעתיד אבל לא בהווה, כך ספר.

אני כותב ונדמה לי שכל השנים האלה היו כחלום יעוף וכאילו נטבל אני במקוה הטהורה של השנים ההם. מי יתן וישובו – לא השנים, הם לא שבים – הסביבה והשפעת רבי. ומי יודע אם לא נראה ב"ב שלום הקטן אצל הגמרא אולי יהי' גורלו יותר מאושר ויוכל ללמוד בלי עכובים ויסורים. הבה נקוה לראות עין בעין בשוב נצח ישראל לנוה אפיריונו למכון בית ה' ואז נגילה ונשמחה בישועתו.

כ"ד תלמידו החפץ
בהצלחתו, הקטן
ברוך.

כשזכה אבא לעלות
בעצמו לארץ,
נערכה פגישה
מרגשת בינו לבין
ר' חנן. אמנם, בשל
טרדות החיים שלו
בהיותו עולה חדש,
לא המשיך הקשר
ביניהם באופן סדיר.
אני זוכרת בבהירות
את צערו הגדול של

אבא בעת פטירתו של ר' חנן שהיתה באופן פתאומי ובגיל יחסית צעיר.

מקריאה במכתב ניתן להתרשם כי אבא ראה בר' חנן את מי שהוא חייב לו
את חייו הרוחניים.

עם סיום מלחמת העולם השנייה, בעוד פליטי פולין, מיהרו לממש את אשרת
היציאה שהעניקה להם רוסיה, וחזרו לארצם, פנו סבא וסבתא לקישינוב,
כשבהמשך עברו משם לטשנבוביץ. סבא וסבתא שיצאו לגלות עם שני
ילדים: ברוך ואל'ה, חזרו עם משפחה מורחבת. במהלך שהותם בגלות,
בשנת התש"ד (1944) זכו והתברכה משפחתם בבת נוספת! אושרם היה
גדול ומרים, בת הזקונים, היתה לאהובת המשפחה כולה, שראתה בה נס
פלאי ומתנת שמים.

יש לציין, כי גם סבא וגם סבתא היו אנשים אינטליגנטיים, וגם בשפה הרוסית
שלטו ברמה גבוהה מאוד. גם לילדיהם הורישו את האהבה למילה הכתובה,
ומסתבר שגם הם הנחילו זאת לדורות הבאים.

כאשר אני, כאמא, בלמתי את פי מול מחזה של ילד שמתלבש וקורא בו זמנית; שתי עיניים בספר, יד אחת תומכת בספר, ושניה – מגששת אחר הגרב. שיתפתי את אבא בסיטואציה ושאלתי אותו אם אני צודקת בהשערתי שילדי לא המציאו את השיטה, אלא היא מועברת אליהם בגנטיקה. אבא צחק והודה כי התופעה מוכרת לו מבית הוריו. אכן, בני משפחתו היו אנשי ספר במלוא מובן המילה.

סבתא שרונה הייתה אלופת הניקיון. היא תחזקה את ביתה ביד רמה ולא פספסה אף גרגר אבק. ההקפדה על הניקיון כל-כך אפיינה אותה עד שבשנותיה האחרונות, כאשר שמתי לב לנתזים זעירים על החרסיות במטבח, התעוררה דאגתי והבנתי שמצבה מדרדר, שכן כתמים אלו הצביעו על אחת מהשתיים: או שראייתה נחלשה מאוד, או שכוחותיה כבר לא עומדים לה.

ביתם היה דל מאוד, ולשיטתה לא היה צורך ביותר משני בגדים לאדם, ועוד בגד אחד לשבת. כאשר מכבסים את האחד, לובשים את השני, ויותר מכך – מיותר לחלוטין. אמנם, מצבם הכספי היה קשה, ובכל מקרה היו מתקשים לממן יותר ביגוד לבני הבית, אך גם בשנים לאחר עלייתם לארץ, כשהיא התנדבה במחסני בגדים יד שניה והייתה לה האפשרות להצטייד בבגדים ולהרחיב את המלתחה האישית שלה, עדיין דגלה בשיטתה שאין כל צורך ביותר משני בגדים. אך למרות הפשטות והצמצום, היא הקפידה על כך שכל הבגדים יהיו שלמים ומכובדים, נקיים ומגוהצים למשעי.

לעומת הניקיון, עליו הקפידה ביד רמה, הרי שבכל מה שנוגע לבישול ראתה סתם בזבוז זמן משווע. לשיטתה, אדם צריך לאכול כדי לשבוע ולהיות בריא, וזאת יכולה לספק לו גם פרוסת לחם מרוחה בשום ובחמאה (בניגוד לחלב עכו"ם האסור, חמאת נכרים לא נאסרה, כיוון שאין אפשרות לייצר חמאה מחלב לא כשר). לצד הפרוסה הגישה כוס חלב ומיץ עגבניות לאמיצים שהסכימו לבלוע את משקה הבריאות הזה. מעבר לכך לא הבינה מה הצורך להתעסק עם תבשילים ומאפים שונים ומגוונים. רק לכבוד שבת

הייתה מבשלת לפי המנהג ובהתאם לתקציב שהיה בידה.

כדי להבין עד כמה נושא הבישול היה טפל בעיניה, אספר על סעודת שבע הברכות שהכינה לכבודי. כאשר נישאתי, התנדבה סבתא להכין עבורי את סעודת השבע ברכות שחלה ביום חמישי. כידוע, יום זה נוטה ליפול בין הכיסאות, וכל אחד מצפה שהשני יתנדב לוותר על שעות יקרות של ערב שבת. שמחתי מאוד על הפתרון שנמצא, אלא ששמחתי התבררה כמוקדמת מדי. התפריט של הסעודה הותיר את כולם פעורי פה, כפשוטו וכמשמעו. סבתא העמידה דג לבישול, פרסה אותו לפרוסות, ובזאת הסתכמה הסעודה. לקינוח הכינה לפתן תפוחים, אך מכיוון שלא כל המשתתפים התלהבו מהדג, היא התנתה את קבלת הלפתן רק למי שסיים את מנת הדג. זוהי דוגמא אופיינית להתנהלותה של סבתא ויחסיה עם כל עולם הבישול. בעיניה – מניין יש? שבע ברכות אפשר לברך? מי צריך יותר?!

את זמנה הפנוי הקדישה לפעילות ציבורית וללמידה עצמאית. סבתא שרונה שהייתה חכמה במיוחד, הייתה תמיד שוחרת ידע, והלימודים החיו את נפשה. בשמחות משפחתיות נהגה להתמקם תמיד צמוד למחיצה ולהאזין בשקיקה לדרשות שנאמרו בצד הגברים. תמיד הייתה גוערת בנשים המפטפטות, שהפריעו לה לשמוע את הנאמר.

סבתא שרונה היתה אשת עקרונות ולא התחשבה בדעת הסובבים, כשהיתה בטוחה בצדקת דרכה. כך גם פעלה בלי היסוס בניגוד לדעת הרופאים, כאשר ראתה לנכון. ומעשה שהיה כך היה:

מדי פעם, כשנוצר צורך, השאירו הורי אותי ואת שלום אחי אצל סבא וסבתא קופרמן בטשרנוביץ. באחת הפעמים, כששלום אחי היה בן שנה וחצי, עלה חומו. סבתא מיהרה לרוץ עימו אל הרופא. הלה איבחן צהבת, והורה על אשפוז מידי בבידוד. כיון שלא ניתן לבודד תינוק, הצטרפה אליו סבתא והתאשפזה יחד עימו. שלום קיבל תמיכה בעירוי, ונאסרה עליו כל תזונה כדי לאפשר מנוחה לכבד. את מזונה של סבתא הביאו לה מהבית, ולקראת שבת כללה חבילת המזון, בין השאר, מנה של טשולנט וקוגל עסיסי. סבתא,

בלי להתבלבל, הטעימה את הקטן מצלחת הטשולנט והקוגל עתירת השומן. מאכל כזה נחשב למסוכן ממש והיה אסור באופן חמור במיוחד, עבור חולי צהבת. ההוראה שקיבלו היתה להמנע מכל מאכל שומני, למשך מספר חודשים אחרי חלוף המחלה בעצמה.

הורי, כששמעו על כך, מחו בתוקף, כשסבא מצטרף לדעתם. אך סבתא, נשארה שלוה מולם ופסקה בתוקף: "מאכלי שבת שאטן נישט!" (מאכלי שבת אינם מזיקים!). גם הפעם, כמובן, צדקה סבתא. שלום עיכל את מנת הטשולנט בשלום וללא כל תופעות לוואי, ולאחר ימים ספורים אף השתחרר, בריא ועליז.

סבתא עסקה רבות בפעילות ציבורית וזכתה להערכה גדולה מאוד מכל מי שהכיר אותה. מכריה היהודיים בברית המועצות כינו אותה: "ר' שרונה". זאת בעקבות התנהלותה חסרת הפשרות בכל מה שראתה כנכון וחשוב (מעניין, שגם אמה זכתה בתואר הייחודי וכוונתה ר' שולמית. כנראה עברו התכונות בתורשה...). היא

הרב משה דוד חצקלביץ זצ"ל בערוב ימיו, בארץ

החמירה מאוד בכל הקשור להלכה, והייתה מבררת שאלות בהלכה אצל הרב הגאון ר' משה דוד חצקלביץ ז"ל – מי שהיה מסדר הקידושין אצל הורי, והיה ידוע כמחמיר גדול מאוד. סבא היה אומר לה: "נו, וכי בשביל מה את טורחת להיסחב עם העוף אל הרב? הרי ברור כי הוא יפסוק לחומרה ויאסור אותו. מוטב תלכי אל השוק לקנות עוף חדש ואת ה"שאלה" תזרקי כבר עכשיו..."

דרישותיה מעצמה, וגם מהסובבים, היו גבוהות.

פעם אחת הבטחתי לה לבוא לבקר אותה, אך בשל כמה סיבות, לא עלה בידי להגיע. וכך קרה שלא עמדתי בדיבורי. סבתא לא ראתה לנכון להעיר לי או לשאת בפני נאום על קיום הבטחות. היא בחרה להעביר לי את המסר בדרך מקורית: בביקורי הבא אצלה, הופתעתי לקבל ממנה סידור במתנה. בתוך הסידור הוסיפה לי בכתב ידה את המילים הבאות: "מוצא שפתיך תשמור"...

אך יחד עם דרישתה לרמה מוסרית ורוחנית גבוהה, היא השכילה להבין את צרכיהם הגשמיים של אנשים. לאחר עלייתם, בזמן שהתנדבה במחסן בגדים "יד שניה" נכנס לשם "לקוח" – אדם חילוני, עולה מרוסיה, שהיה מוזיקאי במקצועו, וכמו הרבה עולים לא הצליח להתפרנס כאן בארץ. סבתא לא הסתפקה בשקיות הביגוד שארגנה לו. היא הקדישה לו זמן ככל שנדרש וכיוונה אותו למקומות הנכונים, עד שהצליח להתבסס כלכלית. לימים, הופתעתי לראותו בבית סבתי כשהוא לבוש בכובע וחליפה. זכרתי אותו מביקוריו במחסן בהופעה חילונית. סבתי סיפרה לי כי בהיותו מלא הכרת תודה על עזרתה, שאל אותה כיצד יוכל לגמול לה על כל העזרה שהגישה לו. סבתא ביקשה ממנו בתמורה, שילך לשיעור שבועי אצל ר' יצחק זילבר זצ"ל. "והנה, אלו התוצאות!" סיכמה בקורת רוח. סבתא הבינה וקיימה בכישרון את הנאמר: "אם אין לחם אין תורה" ודאגה קודם לתנאים הגשמיים של הסובבים, כדי לאפשר להם בהמשך את ההתקדמות הרוחנית. למרות שהיא עצמה לא הייתה "מפונקת" כלל...

היו לסבתא קשרים עם הרבה אנשים חשובים, מפורסמים ובעלי השפעה, הן בדרגי הממשלה, עוד מהשנים בהן עלתה ארצה כחלוצה בשנות בחרותה, והן רבנים חשובים, אותם הכירה ברוסיה כבחורי הישיבות, הפליטים מפולין. וכך יכלה לפעול ולסייע בכל התחומים, בכל מה שקשור לחומר ובמה ששייך לרוח. את הקשרים הללו ניצלה היטב בכל עת צורך, כדי לסייע לכל מי שהכירה והיה זקוק לכך, אך מעולם לא השתמשה בהם

לצורך עצמה!

אחד מזכויותיה הגדולות שללא ספק עמדו לה ולדורותיה, היה פרויקט הצלת הקבר של הרה"ק ר' ישראל מרוז'ין ובניו ונכדיו הטמונים בסדיגורא (שהינה פרבר של העיר הגדולה טשרנוביץ, בה התגוררו סבא שמעון וסבתא שרונה לאחר השואה).

בית הכנסת בטשרנוביץ

הכל החל כאשר באחד הימים הופיע הרבי מריבניץ זצוק"ל בטשרנוביץ וביקש לעלות ולהשתטח על ציונו של הרה"ק מרוז'ין (סביו של רבו הרה"ק משטפנשט זצוק"ל זי"ע), שנטמן בעיירה סדיגורא. למרבה הכאב כל בית העלמין היה חרוש והרוס, מלא בצמחיית בר בחיות משוטטות ובעופות שקיננו שם. ככל הנראה היתה זו "עבודה" של הגרמנים ימ"ש בשנות השואה. הרבי זיהה את מקום הקבר והצביע עליו כמקום וודאי בו נטמן הריז'ינער.

המלווים, שהדדעזעו למראה עיניהם, ביקשו לכבד את ציון הרבי וניסו מספר פעמים לבנות אהל על הציון. אך הרוסים התנכלו אליו והרסו אותו פעם אחרי פעם.

ציונו של הרה"ק מרוז'ין לאחר יציקת הבטון

כשראתה זאת סבתא, גייסה מספר חסידי חב"ד, ביניהם הרה"ח ר' מיכל וישצקי, שלימים סיפר את פרטי האירוע. בפרויקט מהיר הביאו למקום כמות גדולה של

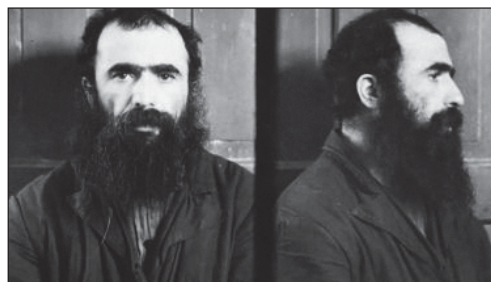
בטון בעזרתו יצרו כיפת
בטון ענקית שכיסתה על
ציון הרבי ובני משפחתו.
כיפה זו נותרה חסינה
ומנעה מהרוסים להמשיך
ולהתנכל למקום. עד
היום הכיפה הזו מכסה
את הציון, כפי שאפשר
לראות בברור בתמונות.

ציונו של הרה"ק מרוז'ין זי"ע כפי שהוא נראה היום

עוד זכויות של זיכוי הרבים צברה, בעת שדאגה להקמת מקוואות במקומות
בהם לא היה קיים מקווה טהרה. היה זה בשנים בהן ברחו עם מרים הקטנה
לאזור דרום ברית המועצות. בתוך כל הקושי, הפחד, הבדידות והמתח
הגדול, היא השקיעה כוחות וזמן ואספה כספים למטרה חשובה זו.

בתום מלחמת העולם השנייה, בשנת התש"ו (1946) נוצרה הזדמנות פז
עבור היהודים שרצו לצאת מרוסיה. באותה שנה אישרו לכל מי שהחזיק
ברשותו אזרחות פולנית, לחזור לפולין. הרבה יהודים ניצלו הזדמנות זו והציגו
נישואים פיקטיביים כדי להפוך, כביכול, לבני משפחה של אזרחים פולנים.
קבוצה של חב"דניקים עסקה בזיוף תעודות וויזות (ביניהם היה ר' מנדל
פוטראפס זצ"ל שהתמסר כולו לעניין ולא הסכים לצאת בעצמו עד שאחרון

ר' מענדל פוטראפס זצ"ל - תמונה מתוך תיק
החקירה

המעוניינים לצאת
יסתדר, וכך פספס את
ההזדמנות שעמדה
לפתחו ונשאר ברוסיה
לעוד עשרות שנים, וגם
נשלח לסיביר), ועזרה
לקבוצות גדולות
לצאת במה שקיבל את
השם: "יציאת לבוב -

תש"ו". אבא נרשם גם הוא כבן פיקטיבי של אחד הנוסעים, ולפי התוכנית, הוא היה אמור לעלות ארצה בעזרת מסמכים מזויפים. בפועל, הנפקתם של המסמכים התעכבה, ואבא נשאר ברוסיה. (במבט לאחור, הודה אבי שרק בדרך זו התאפשר השידוך בינו לבין אמא, מה שלא היה קורה לו היה עולה לארץ).

בביתם של סבא וסבתא התגוררו אם ושני בניה שנסעו ברכבת האחרונה שיצאה במסגרת מבצע זה. נסיעה זו הסתיימה בצורה טרגית, כאשר באופן כלשהו נודע השלטונות אודות הניסיונות לברוח מברית המועצות. ייתכן שפשוט יותר מדי אנשים ידעו על הפרויקט הזה. כך או אחרת, הרכבת נתפסה. אשרות היציאה נשללו מכולם, רבים מהמעורבים נאסרו ולחלקם אף הוציאו פסק דין מוות.

סבא וסבתא גרו בטשרנוביץ בקומה שלישית על צלע ההר. המיקום הזה איפשר להם להשקיף ממרפסת ביתם על חצי העיר. באותם ימים סוערים, ראתה סבתא מביתה את המשטרה מגיעה לאסור את ר' משה וישצקי זצ"ל - ידיד שלהם, חב"דניק, שגר ברחוב שהיה מפלס אחד מתחת לביתם. סבתא הבינה מיד שהיא עלולה להיות הכתובת הבאה. בלי להפסיד שנייה, היא אספה בזריזות את כל המזומן שהיה אז בבית, ארזה מספר פריטים בסיסיים, נטלה על ידיה את מרים שהייתה אז בת שנתיים, ורצה לתחנת הרכבת. היא מיהרה לקנות כרטיס נסיעה, בלי להתעניין אפילו ביעד. וכך יצאה למסע נדודים במהלכו ברחו דרומה, מאזור אחד למשנהו, בלי למצוא מנוח לכף רגלה. למרים הקטנה היא שיננה שוב ושוב הוראות התנהגות למקרה שתיתפס. היא הזהירה אותה כי במקרה כזה אסור לה לצעוק "אמא" ולא להראות שום קשר אליה. עליה להתרחק ולחכות שהשטח יהיה נקי. רק אז תיגש למבוגר ותספר שאיבדה את דרכה וכי עליה לשוב לאביה - שמעון קופרמן מטשרנוביץ. אלו הן חוויות הילדות הראשונות אותן זוכרת מרים. כשהיא סיפרה לי עליהן, ציינה שהפחד הקיומי הזה נחקק לה בעצמותיה הרכות, ומלווה אותה עד היום.

בחסדי שמים, לא אסרה המשטרה את סבא. כשהם באו לחפש את סבתא העמיד פנים שאשתו ברחה לו, וטען כי ישמח אם ימצאו אותה וישיבו אליו את ילדתו שנטלה עמה. סבא נשאר לגדל לבדו את שני הבנים, שהיו בגילאי חמש עשרה ושלוש עשרה. למעשה, הם נשארו ללא פיקוח ההורים, שכן סבא היה עסוק בעבודתו. הבנים סבלו מרעב תמידי, ובכדי לשכך מעט את תחושת הרעב המנקרת, החל ברוך לעשן.

אחת לתקופה הצליחה סבתא לשלוח מכתב אנונימי, אותו כתבה בעברית. היא ציינה במכתבים ששלום לה ולילדה, אך כמובן לא נתנה שום רמז על מיקומה. שנתיים חלפו, וכאשר שנודע לה כי הפרשייה נרגעה והחיפושים אחריה פסקו, שבה סבתא אל ביתה וילדיה.

לימים, עשרות שנים אחר-כך, תהיתי באזני אמא, איך התקיימה סבתא במשך השנתיים בהן חיה במנוסה מתמדת? מניין היה לה כסף כדי לחיות? היכן התגוררה? אמא ענתה לי: הרבה יהודים טובים העניקו לה מקלט זמני בביתם. כל מי שעשה זאת ידע שהוא מסתכן בהאשמה של ביצוע פשע פלילי, בעזרתם למבוקשת נמלטת. למרות זאת, אותם יהודים, בעלי לב חם, סיכנו את עצמם ונרתמו לעזרתה.

מדעים, איך גם בתקופת הבריחה, בעודה עסוקה בהשרדות, המשיכה סבתא בפעילותה למען יידישקייט. לאחר נפילת השלטון בברית המועצות, כאשר החיים היהודים החלו לקום לתחיה, הוקמו מקוואות ברחבי רוסיה. באחת הערים הדרומיות, גילו מקוואה כשר, ולפי עדות התושבים, סבתא שרונה היא זו שהייתה היוזמת והאחראית להקמתו בתקופת שהותה במקום, במהלך מסלול בריחתה.

4. סבא וסבתא קופרמן זלמים זאלץ

סבא וסבתא הגישו שלוש פעמים בקשות לקבל אשרות יציאה ובכל פעם נענו בסירוב, כמיטב המסורת הרוסית. סבתא היתה נחושה לעשות הכל כדי להצליח לקבל אישור. היא שמעה שביקור בציון של הרב הקדוש מוילעדניק זצוק"ל, כוחו לחולל ישועות מעל לדרך הטבע, והיא החליטה לבקר בו ולהתפלל על ענין זה, אך בעיה "קטנה" עמדה בדרכה. הרוסים ימ"ש שביקשו למנוע מיהודים להגיע למקומות אלו, גידרו את הציון בגדרות תיל, בצורה שמנעה כניסה למקום באופן מוחלט. אך לא אחת כסבתא תיבהל מגדרות כאלו. היא מצאה את הדרך העוקפת ובאופן לא קונבנציונלי הצליחה לטפס פנימה אל תוך המתחם השומם.

תפילתה נענתה; כעבור תקופה קצרה, היו האישורים המיוחלים בידיהם. יחד עימם קיבלו אישורי יציאה גם ה"שוחט" של עירנו ר' שמעיה ליברמן ז"ל ואשתו קענצא ע"ה. סבא וסבתא החלו להתכונן לעזיבה. הוריי הצטרפו כדי לעזור להם באריזה ובהתארגנות, ולצורך כך שלחו אותנו, הילדים, לביתם של סבא וסבתא שניידמן – הורי אימי. הם תכננו לסדר הכל בנחת, ולעזור לסבא וסבתא לצאת ברוגע. אך תכניות אלה השתבשו באחת.

בארץ ישראל פרצה באותם ימים מלחמת ששת הימים, וברוסיה נקראו כל הממתינים לעליה וקיבלו הודעה כי בשל המצב, הוויזות מוגבלות לארבעים ושמונה השעות הקרובות, ולאחר מכן יבוטלו אוטומטית כל האישורים. פירושו של דבר כי כל מי שיתעכב עם יציאתו עלול להישאר ברוסיה עוד

שנים ארוכות, ללא שום תאריך יעד חדש. בבת אחת, נכנסו כולם להילוך גבוה. ההכנות האחרונות נעשו בבלבול, מתוך חרדה ובלחץ גדול. קענצא אשתו של השוחט חטפה התקף רציני של אבנים בכיס המרה, כנראה בעקבות המתח הגדול, ונאלצה להתאשפז. הם הפסידו את האולטימטום ונשארו ברוסיה לשלוש שנים נוספות. כאב הלב שלהם היה גדול מאוד, ותחושת ההחמצה הייתה בלתי נתפסת. אמנם לנו, באופן אישי, הייתה זו ישועה פרטית, שכן כך לא נשארו ללא שוחט, מאחר שלא היה שוחט אחר בכל האזור.

בתוך הלחץ הגדול, מצאו את עצמם סבא וסבתא עומדים מול סיטואציה בלתי אפשרית, כזו שיכולה להתרחש רק במדינת חלם כמו ברית המועצות. סבא וסבתא גילו סתירה בין התאריכים במסמכים שהחזיקו שברשותם: בעוד התאריך של הוויזה מוגבלת לעשרים וארבע שעות, הרי שבאישורי היציאה המקוריים, מופיע התאריך שלמחרת אותם עשרים וארבע שעות כתאריך שרק החל ממנו מותרת היציאה. חוסר האונים שלהם היה גדול והם חששו מאוד שבשל חוסר התאום הזה בין המסמכים לא תותר להם היציאה. אנשים טובים לחשו להם כי בעיר אוז'גורוד (אונגוואר), הקרובה מאוד לעיר הגבול טשופ, ישנה מכונת כתיבה עם אותו גופן של האותיות כפי שהן מופיעות במסמך. סבא וסבתא מיהרו לנסוע לאותו בית דפוס, שם התוודעו אל משפחת הרשקוביץ, שגרה במקום והיו שומרי מצוות. ר' שמעון הרשקוביץ התגייס לעזרתם וסייע להם ל"שפץ" את המסמך שבידם. כך, במקום המילה "החל מ" (תאריך...), הדפיסו עליה את המילה: "עד". כעת היה המסמך תואם לוויזה. מסמך זה נשאר שמור וניתן לראות עליו את התיקון שנעשה!

לוח הזמנים הקשוח גרם לכך שסבא וסבתא נאלצו לעלות על הרכבת שעות ספורות לפני שבת, לנסיעה שתימשך אל תוך השבת. כשסבתא הבינה שזה מה שהולך לקרות, נכנסה למצב של הלם וקיפאון. היא לא היתה מסוגלת לעכל את העובדה שעליה לחלל שבת! כל ההסברים על הכרח של פיקוח נפש לא עזרו (חשוב לציין, כי החפץ חיים, בפסקיו, כבר

עשרות שנים קודם לכן, קבע כי אדם היכול לעזוב את רוסיה רק בשבת, מחויב לעשות זאת!). סבתא עמדה חיוורת כסיד, קפואה ומאובנת, בלי יכולת לעשות צעד קדימה. האווירה הייתה קשה מאוד. שעון החול הלך ואזל, ולא הייתה ברירה אחרת. סבא תפס אותה בידה האחת, ומרים – בתה, שהייתה אז נערה והצטרפה להוריה, תפסה אותה מן הצד השני. סבתא התנגדה, בכתה וצעקה: "אף אחד לא יכריח אותי לחלל שבת!" וכך, בצורה כזו כואבת ודרמטית התרחשה הפרידה המשפחתית, כשהרכבת יוצאת לדרכה, וסבתא מותירה מאחור את שני בניה עם ילדיהם – נכדיה, ואינה יודעת אם תזכה אי פעם לפגוש אותם שוב.

על הרציף נשארו, כאובים מאוד, אבא ואמא שליוו את הורי אבא. הם מצאו את עצמם בעיר טשופ ללא שום מכרים באיזור, עומדים חסרי אונים בתחנת הרכבת, כשבעוד שעתיים תכנס השבת. אבי העלה פתרון אפשרי.

משמאל לימין - ר' שמעון ושיינדל הרשקוביץ, אחד מבניהם, ואבא. התמונה צולמה באונגוואר, לאחר הברית של אחי יענקל

בעקבות הדרמה עם בעיית התאריך במסמך היציאה, והקשר שנוצר עם משפחת הרשקוביץ, שמתגוררת בעיר אוז'גורוד (אונגוואר), הציע אבא לאמא לנסות להגיע לביתם.

הוריי תפסו טרמפ על משאית. אמא התכבדה לשבת במושב הקדמי, במרומי הקבינה, ואבא

נסע בחלק האחורי, בעמידה. מיד כשנכנסה המשאית לעיר, מהרו לקפוץ ממנה, לאחר שהיו אלה הדקות האחרונות ממש של היום.

הם חיפשו פנים המעידות על בעליהן שהוא יהודי, וכשמצאו אחד כזה בררו

אצלו את כתובתה של משפחת הרשקוביץ. דפיקותיהם הבהולות נענו, ומבעד לדלת הפתוחה ראו את נרות השבת שכבר דלקו בבית. (באזור זה הפחד מפני השלטונות היה פחות מורגש, והגברת הרשקוביץ לא טרחה להסתיר את נרות השבת שהדליקה).

ר' שמעון הרשקוביץ שאל לרצונם והם הזדהו כבנים של קופרמן. הם סיפרו שנתקעו ואין להם מקום להיות בו בשבת. ר' שמעון העיף מבט אל השמים ואמר לאמא: "אני חושב שאת עדיין יכולה להדליק נרות שבת". זו הייתה קבלת הפנים שלהם, וכך החלה ההיכרות של הוריי עם משפחת הרשקוביץ, היכרות שהפכה לידידות קרובה ואמיצה עד לסוף ימיהם.

סבא וסבתא הגיעו אל הארץ כעבור מספר ימים, וזמן קצר לאחר הגעתם, עבר סבא שמעון התקף לב. סביר מאוד שליציאה הדרמטית מרוסיה היה קשר ישיר להתקף הלב. אך גם בתוך הצער הזה אפשר לראות בצורה מרגשת את דרכי ההשגחה העליונה:

בזמן אשפוזו של סבא שמעון, הכניסו לחדרו יהודי יקר וחשוב מאוד, מי שלאחר שנים, נשא את התואר "ראש ישיבות בעלזא" למשך עשרות שנים, ובאותם ימים היה עדיין אברך צעיר ושימש כר"מ בישיבת בעלזא – הרה"ג ר' שמואל רוזנגרטן זצ"ל. פרט מעניין הוא שלמעשה ה"ראש ישיבה" אושפז כהכנה לניתוח, שהתברר כמיותר, ולא בוצע. בשעות בהן שהו יחדיו, שמע ראש הישיבה מסבא את סיפור חייו והתפעל ממנו מאוד. הוא הצהיר בלב חם: "מהיום, עד שהבנים שלך יבואו, אהיה אני לך לבן. וכשיבואו, בעזרת השם, אהיה אני הבן השלישי שלך". והוא עמד במילתו. כך היה לסבא "בן משפחה" שסייע לו הרבה מאוד בכל שלבי ההתאקלמות.

מרים סיפרה איך בכל התקופה שקדמה לחתונתה, נרתם ראש הישיבה ועזר בהכנות לחתונה ממש כמו הייתה זו בת משפחתו. גם סעודת שבע ברכות הוא ערך לזוג הטרי בביתו.

כשהגענו אנו ארצה התחבר ה"ראש ישיבה" לאבא והפך להיות ממש לידיד נפש ולאח קרוב. בכל פעם שהגיע לשמחות במשפחה היה אבא